

Straipsniai

INFORMACIJOS MOKSLO EPISTEMOLOGINIS VAIDMUO IR JO POVEIKIS BIBLIOTEKININKYSTĖS IR ARCHYVISTIKOS STUDIJOMS

TOM WILSON

Švedijos bibliotekininkystės ir informacijos mokslo mokykla
Buroso universitetinis koledžas, SE-50190, Švedija
El. paštas: wilsontd@gmail.com

Abipusis santykis tarp epistemologijos ir mokslo vertas dėmesio. Jie priklauso vienas nuo kito. Epistemologija be ryšio su mokslu tampa tuščia schema. Mokslas be epistemologijos – jei apie tai išvis įmanoma galvoti – lieka primityvus ir sujauktas. Tačiau vos tik epistemologas, ieškantis aiškios sistemos, prasibrauna prie jos, jis tuoj pat panūsta interpretuoti mokslo mintyturinį savo sistemos prasmę ir atmesti viską, kas netelpa į jo sistemą. Vis dėlto mokslininkas negali leisti taip užvaldomas epistemologinės sistemos. Jis pagarbiai priima epistemologinę konceptualią analizę, tačiau išorinės sąlygos, kurias jam nustato patirties faktai, neleidžia per daug apsiriboti konceptualaus pasaulio konstrukcija, sukurta pagal griežtą epistemologinę sistemą. Dėl to sistemingam epistemologui jis turi atrodyti kaip kažkoks neskrupulingas oporunistas: jis atrodo realistas tiek, kiek siekia aprašyti pasaulį nepriklausomai nuo suvokimo veiksmų; arba kaip idealistas tiek, kiek žiūri į koncepcijas ir teorijas kaip į laisvus žmogaus dvasios išradimus (logiškai neišvedamus iš to, kas empiriškai duota); tampa pozityvistu, nes savo koncepcijas ir teorijas pateisina tik tiek, kiek jos logiškai reprezentuoja jutiminės patirties santykius. Jis netgi gali atrodyti esąs platonikas ar pitagorietis tiek, kiek mano, kad logiško paprastumo požūris yra nepamainomas ir veiksmingas jo tyrimo instrumentas¹.

Albertas Einšteinas. Iš SCHILPP, P. A. *Albert Einstein: Philosopher-scientist*

---

¹ *The reciprocal relationship of epistemology and science is of noteworthy kind. They are dependent upon each other. Epistemology without contact with science becomes an empty scheme. Science without epistemology is – insofar as it is thinkable at all – primitive and muddled. However, no sooner has the epistemologist, who is seeking a clear system, fought his way through to such a system, than he is inclined to interpret the thought-content of science in the sense of his system and to reject whatever does not fit into his system. The scientist, however, cannot afford to carry his striving for epistemological systematic that far. He accepts gratefully the epistemological conceptual analysis; but the external conditions, which are set for him by the facts of experience, do not permit him to let himself be too much restricted in the construction of his conceptual world by the adherence to an epistemological system. He therefore must appear to the systematic epistemologist as a type of unscrupulous opportunist: he appears as realist insofar as he seeks to describe a world independent of the acts of perception; as idealist insofar as he looks upon the concepts and theories as the free inventions of the human spirit (not logically derivable from what is empirically given); as positivist insofar as he considers his concepts and theories justified only to the extent to which they furnish a logical representation of relations among sensory experiences. He may even appear as Platonist or Pythagorean insofar as he considers the viewpoint of logical simplicity as an indispensable and effective tool of his research. Albert Einstein. From P. A. SCHILPP, Albert Einstein: Philosopher-scientist*

Ižanga

Epistemologija – tai žmogaus pažinimo galimybės ir prigimties tyrimas. Kadangi mes dirbame institucijose, kurios rūpinasi įrašytomis žiniomis (šiais laikais ir skaitmeninėmis, ir popierinėmis jų fiksavimo priemonėmis), tai verta nagrinėti bibliotekininkystės ir informacinio darbo epistemologiją, informacijos profesionalų mokymą. Aišku, jog nepriklausomai nuo to, kaip suprantame žmogaus kuriamas žinias, tų žinių įrašai egzistuoja „tikrovėje“. Žinios, t. y. individo intelekto mechanizmas (arba, kaip sako Druckeris, tai, „kas yra tarp dviejų ausų“) gali būti socialinis konstruktas, tačiau tai, kas iš šių žinių gali būti užrašoma (arba tai, ką mes dar vadiname informacija), įgyja „realią“ formą. Tą „realią“ formą kartais sudėtinga išvelgti, kaip antai kompaktinėje plokštelėje įrėžtus lazerio simbolius, ar standžiajame diske įrašytus bitus, tačiau jie egzistuoja. Šiame straipsnyje svarstoma, kokius padarinius realistinė epistemologija turi bibliotekininkystės ir informacijos mokslui bei šių sričių studijoms.

Bent jau žodynai daugiau ar mažiau sutaria, ką reiškia žodis „epistemologija“ ir jo vediniai:

Žinių metodo ar pagrindų teorija ar mokslas (the theory or science of the method or grounds of knowledge) (Oxford English Dictionary, online);

Žinių filosofinė teorija (the philosophical theory of knowledge) (Chambers 21st Century Dictionary);

Filosofijos šaka, tirianti žinių prigimtį, ypač jų pagrindus, apimtį ir teisėtumą (the branch of philosophy that studies the nature of knowledge, in particular its foundations, scope, and validity) (Encarta Dictionary, Online);

Epistemologija – iš graikų „episteme“ (žinios) ir „logos“ (mokslas) – filosofijos šaka, tirianti žinių prigimtį, kilmę ir aprėptį (Epistemology, from the Greek words episteme (knowledge) and logos (word/speech) is the branch of philosophy that deals with the nature, origin and scope of knowledge) (Wikipedia, Online).

Jeigu įvesite į Google paieškos sistemą „define: epistemology“ (apibrėžti: epistemologija), rasite dar daugiau apibrėžimų.

Iš karto pastebima, kad šiuose apibrėžimuose slypi tam tikras prieštaravimas: trys iš jų apibrėžia epistemologiją kaip filosofijos dalį, o Oksfordo anglų kalbos žodynas (OED) vartoja terminus „teorija“ ir „mokslas“. Ar tai reikštų, jog epistemologijos prigimtyje glūdi konfliktas? OED apibrėžimas siūlo aiškia mintį, kad žinias galima atskleisti naudojant tam tikrą mokslinį procesą, taikant teoriją. Filosofiniai apibrėžimai nėra tokie aiškūs ir verta pasakyti, kad originalia graikų kalba

terminas reiškia tik „kalbėjimą apie žinias“ ar galbūt „ginčą dėl žinių prigimties“. Atrodo, jog viena mokykla teigia, kad „žinių“ prigimtis yra mokslškai atskleidžiama, o kita mano, jog „žinių“ prigimtis yra neapibrėžta (*uncertain*) ir todėl ginčijama.

Iš tiesų situacija yra net šiek tiek labiau komplikuoata. Vikipedijoje (straipsnyje, kuris atrodo yra gana autoritetingas) pristatomos trys minties mokyklos: empirizmas, racionalizmas ir konstruktyvizmas. „Empirizmas“ laikosi pozicijos, jog apskritai „žinios“ grindžiamos mūsų pasaulio patirtimi, ypač patirtimi, įgyta planuotų eksperimentų ir kitų mokslo metodų būdu siekiant suprasti pasaulį. Pavyzdžiui, mokslo tiriamajame darbe mes paprastai nurodome turimus „empirinius“ duomenis.

„Racionalizmas“ teigia, kad žinios įgyjamos teorinio mąstymo procese, pavyzdžiui, pasak I. Kanto, šie procesai yra mūsų protinių struktūrų dalis. Nuo empirizmo šis požiūris skiriasi kriterijais, naudojamais nustatyti žinių teiginio teisingumą. Šiuo atveju jie yra intelektualūs ir dedukciniai pagal tam tikrus mąstymo procesus, o štai empirikai kliaujasi pojūčiais.

„Konstruktyvizmas“ kildinamas iš sociologinės „socialinio konstrukto“ apie tai, ką žinome, sampratos, t. y. mes įtikime tam tikrais dalykais sąveikaudami vienas su kitu ir naudodamiesi žinių perdavimo mechanizmais (mokyklomis, universitetais ir t. t.), kuriuos įtvirtino visuomenė.

Tiesą sakant, Vikipedijos straipsnis neišsamus (turint omeny, koku greičiu atsiranda vis naujos „žinių“ koncepcijos, sunku paskui jas suspėti!). Prie jo galima pridurti „pragmatizmą“, kuris laikosi idėjos, kad žinias apibrėžia jų nauda: kokia nors tiesa priklauso nuo jos naudingumo mums padarinių tam tikru laikotarpiu.

Birgeris Hjørlandas, Danijos bibliotekininkystės ir informacijos mokslo profesorius, daug rašęs apie bibliotekininkystės ir informacijos mokslo epistemologinius matmenis, skiria keturias pagrindines epistemologinės minties mokyklas: empirizmą, racionalizmą, pragmatizmą (apie juos jau kalbėjome) ir istorizmą [7]. Straipsnyje, kuriame tam tikru mastu tyrinėjamos šios mokyklos [6], jis pateikia lentelę ir joje apibrėžia tas keturias mokyklas ir joms svarbius „žinių“ vertinimo kriterijus. Joje taip pat nurodomas tų mokyklų santykis pagal tai, kam jos teikia pirmenybę.

Kadangi vienas iš epistemologijos apibrėžimų teigia, kad ją sudaro ginčai apie žinių prigimtį, neverta nustebti, kad ir tos išskirtosios keturios mokyklos neišsemia visų galimybių! Kiti autoriai siūlo kitas epistemologijų klasifikacijas ir tam tikru mastu vartoja skirtingus terminus, žyminčius panašius idėjų kompleksus. Taigi galima rasti idealizmo, realizmo ir konvencionalizmo (arba postmoderniojo reliatyvizmo), marksistinio realizmo ir dar įvairių kitų epistemologijų. Tačiau tenkinimės tuo, ką turime, ir darykime išvadą, kad „epistemologija“ nėra paprasta sąvoka,

apimanti klausimus apie tai, kaip sužinome, kas yra tiesa, kaip formuojame „žinias“ apie pasaulį ir save, ar tai iš tiesų fundamentali filosofijos ir mokslo filosofijos problema, – todėl ir nenuostabu, kad atsakymų ir požiūrių yra daug. Vieno kurio nors šalininkai karštai gina tą savo požiūrį ir nurodo visų kitų trūkumus.

1 lentelė. *Keturių epistemologinių mokyklų svarbumo kriterijai* (Šaltinis: Hjørland 2002 [6])

Empirizmas	Racionalizmas	Istorizmas	Pragmatizmas
<i>Svarbu:</i> stebėjimai, jutiminiai duomenys. Indukcija iš surinktų stebėjimo duomenų. Intersubjektyviai kontroliuojami duomenys.	<i>Svarbu:</i> grynas mąstymas, logika, matematiniai modeliai, kompiuterinis modeliavimas, aksiomų sistema, apibrėžimai ir teoremos.	<i>Svarbu:</i> pagrindinės žinios apie išankstinį supratimą, teorijos, koncepcijos, kontekstai, istorinė raida ir evoliucinė perspektyva.	<i>Svarbu:</i> informacija apie tikslus, vertybes ir padarinius ir tyrėjui, ir tyrimo objektui (subjektui ir objektui).
<i>Nesvarbu:</i> spekuliacijos, autoritetingos žinios. „Knyginės žinios“ („skaitymo prigimtis, ne knygos“). Duomenys apie stebėtojo prielaidas ir išankstinį supratimą.	<i>Menkai vertinami</i> empiriniai duomenys, nes tokie duomenys organizuojami pagal principus, kurių negalima grįsti patirtimi.	<i>Menkai vertinami</i> dekontekstualizuoti duomenys, kurių negalima prasmingai interpretuoti. Intersubjektyviai kontroliuojami duomenys dažnai laikomi niekais.	<i>Menkai vertinamas</i> (ar laikomas nepatikimu) teiginys apie laisvą ir neutralią informaciją. Pvz., feministinė epistemologija nepasitiki informacijos, sukurtos vyrų duominuojamoje visuomenėje, neutralumu.

Epistemologijos aktualumas informacijos darbui (praktikai)

Informacijos darbo pasauliui (tuo terminu aš žymiu bet kokio pobūdžio informacinių paslaugų teikimą – ar tai būtų daroma tiesiogiai bendraujant žmonėms ar per tam tikro dizaino tinklo portalus) epistemologijos aktualumas nėra iškart akivaizdus. Tačiau aišku, kad informacijos, kurią reikia organizuoti, epistemologinių pagrindų žinios gali tapti esmine problema. B. Hjørlandas knygoje apie informacijos iešką ir dalykinę reprezentaciją (*Information seeking and subject representation* [5]) įtaigiai argumentuoja, jog katalogų, rodyklių ir kitų medžiagos ar dokumentų organizavimo įvairiai panaudai specialistai turėtų suvokti epistemologinius skirtumus. B. Hjørlando manymu, šie skirtumai sukuria įvairius tam tikro dalyko laukus (do-

mains): antai, jei sociologijoje socialinės klasės koncepciją analizuosime iš marksistinės epistemologijos pozicijų, tai gausime rezultatą, kuris labai skirsis nuo tą pačią koncepciją tyrinėjusio socialinio konstruktyvizmo atstovo rezultato. Dėl to literatūros visuma formuojasi ne tik pagal disciplinas ar jų problemas, bet ir pagal tose disciplinose dirbančių mokslininkų epistemologines pozicijas.

B. Hjørlandas [6] iliustruoja laukų (*domains*) sąvoką, nurodydamas psichologijos mokyklų skirtumus. Jis skiria kognityvizmo, bihevizmo, psichoanalizės ir neuromokslų mokyklas ir sieja jas su fundamentaliais epistemologijų skirtumais. Ar tai aktualu informacijos specialistams? B. Hjørlandas parodo, kaip keitėsi šių įvairių mokyklų reikšmė per ilgesnį laikotarpį, kaip silpnėjo bihevizmo mokykla ir augo kognityvizmo mokyklos reikšmė ir įtaka. Jis taip pat parodo, kad tos mokyklos turėjo savus svarbiausius žurnalus. Jis cituoja R. W. Robinsą *et al.* [10]:

2 lentelė. *Pagrindiniai skirtingų psichologijos mokyklų žurnalai*

<p>Pagrindiniai bihevizmo žurnalai <i>Journal of the Experimental Analysis of Behavior</i> 1958–. <i>Behaviour Research and Therapy</i> 1963–. <i>Journal of Applied Behavior Analysis</i> 1968–. <i>Behavior Therapy</i> 1970–.</p> <p>Pagrindiniai kognityvizmo žurnalai <i>Cognitive Psychology</i> 1970–. <i>Cognition</i> 1972–. <i>Memory & Cognition</i> 1973–. <i>Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition</i> 1975–.</p>	<p>Pagrindiniai neuromokslų žurnalai <i>Journal of Neurophysiology</i> 1938–. <i>Annual Review of Neuroscience</i> 1978–. <i>Trends in Neurosciences</i> 1978–. <i>Journal of Neuroscience</i> 1981–.</p> <p>Pagrindiniai psichoanalizės žurnalai <i>International Journal of Psychoanalysis</i>, 1920–. <i>Psychoanalytic Quarterly</i>, 1932–. <i>Journal of the American Psychoanalytic Association</i>, 1953–. <i>Contemporary Psychoanalysis</i>, 1964–.</p>
--	---

Akivaizdu, jog tie, kurie teikia informacijos paslaugas psichologijos tyrėjams, turi išmanyti šiuos dalykus, kad paslaugos būtų efektyvios.

O kaipgi su paties specialisto epistemologine pozicija? Ar svarbu turėti savo požiūrį į tikrovę, kad galėtum teikti veiksmingas informacijos paslaugas? Kad atsakyčiau į šį klausimą, turiu prisiminti žymaus britų bibliotekininko D. J. Fosketto parašytą brošiūrėlę. Jos antraštė buvo „Bibliotekininko įsitikinimai: jokios politikos, jokios religijos, jokios moralės“ (*The creed of a librarian: no politics, no religion, no morals*, 1962) [3]. Paantraštė atskleidžia D. J. Fosketto nuomonę apie tai, kokie turi būti bibliotekininko įsitikinimai. Informacijos specialisto uždavinys – tarpininkauti

informacijos ieškotojui ir atskleisti jam informacijos išteklių visetą. Pasak D. J. Fosketto, tai turi būti daroma neatsižvelgiant į asmeniškus politinius, religinius ar moralinius įsitikinimus. Tai nereikia, kad negalima turėti asmeniškų įsitikinimų, tačiau informacijos specialistai neturi teisės primesti savojo pasaulio vaizdo kitiems. D. J. Foskettas teigė, kad bibliotekininkas privalo turėti filosofinę poziciją, tačiau ji turėtų būti etinio, o ne epistemologinio pobūdžio. Galima sakyti, kad nors žinios apie epistemologines pozicijas gali praversti efektyviai organizuojant informacijos išteklius panaudai, tačiau jei atlikdami profesinę pareigą negalime primesti politinių, religinių ar moralinių įsitikinimų, tai taip pat negalime turėti ir epistemologinių pozicijų. Neturime teisės piršti kitiems to požiūrio į tikrovę, kuriuo vadovaujamės patys. Ypač tai pasakytina apie informacijos vartotojus, kurie eina savo keliu ieškodami ir siekdami suprasti kurį nors pasaulio ar socialinių santykių aspektą.

Epistemologinių bibliotekininkystės tyrinėjimų galime rasti ir anksčiau rašiusio Jesse Shera [2] darbuose, nors J. Furneris [4] nurodė, kad Margaret Egan, J. Shera'os bendraautorė, tikriausiai daugiau plėtojo šį konceptą, o ir pats J. Shera priskiria jai šios idėjos autorystę. Nepriklausomai nuo kilmės, „socialinė epistemologija“ buvo pasiūlyta kaip tinkama bibliotekininkystei (ar bent jau, pagal straipsnio autorių terminologiją, bibliografijai) epistemologinė pozicija.

M. Egan ir J. Shera suvokė socialinę epistemologiją kaip „intelektinių produktų gamybą, sklaidą ir panaudą“, o vėliau J. Shera priešpriešino socialinę epistemologiją, kuri gilinasi į visuomenės žinojimą, epistemologijai, kuri gilinasi į individo žinojimą. Vikipedijos straipsnyje [9] pažymima:

J. Furneris [4] vardija tokius „Bibliografijos teorijos pagrindų“ nuopelnus ir indėlių:

- *Nustatė „informuotą socialinį veiksma“ kaip bibliotekų paslaugų tikslą.*
- *Nustatė, koku mastu bibliotekininkystė prisideda siekiant šio tikslo, kaip „pirminį kriterijų pagal kurį [bibliografijos paslaugos] gali būti vertinamos“.*
- *Pateikė „teorinius apmatius ... informacijos ieškos elgsenos, žinių organizavimo ir bibliometrijos tyrimams“, kurie toliau suvokiami kaip „teoriniai bibliotekininkystės ir informacijos mokslo pagrindai“.*
- *Pirmą kartą šiame kontekste pavartojo terminą „socialinė epistemologija“.*

Taigi M. Egan ir J. Shera teigia, jog socialinė epistemologija yra visuomenės žinių formavimo ir organizavimo studijos, o bibliotekininko užduotis – padėti ir remti tą formavimąsi ir organizaciją, atliekant svarbiausią vaidmenį pastarosios atžvilgiu.

Kaip matome, „socialinės epistemologijos“ koncepcija nereikalauja, kad informacijos specialistas vadovautųsi tam tikra epistemologine žiūra į žinių prigimtį ar

tiesos nustatymo kriterijus: informacijos specialistui tiesiog reikia *veikti* ir remti žinių plėtrą visuomenėje. Kad tai galėtų daryti, bibliotekininkui, aišku, būtina įgyti žinių ir jomis, kaip vertinant informacijos šaltinius, padėti vartotojui surasti šaltinius, naudingiausius ir tinkamiausius jo epistemologinės pozicijos požiūriu. Tačiau šiuo atveju rūpinamasi ne informacijos tiesa, o tuo, ar tą informaciją kuriant ir skleidžiant buvo laikomasi atitinkamų kokybės standartų.

Šiandien matome tokį poreikį išrinkti autoritetingiausius šaltinius, kai tenka filtruoti didžiulius tinklo informacijos kiekius. Storiausios knygos rašomos šia tema (pvz., [1]), o C. McNerys ir N. Birdas [8] parengė priemonę, kuri padeda įvertinti tinklo svetainės kokybę. Nustatant autoritetingumą, jie, pavyzdžiui, siūlo atkreipti dėmesį į tokius aspektus:

Autoritetingumas

Ar autorių aiškiai apibrėžia jo kontekstas, santrauka, CV ar biografija?

Ar prieinama kontaktinė informacija, apimanti pašto adresą, telefoną ir el. pašto adresą?

Ar el. pašto adresas pateikiamas patogiai komunikacijai tinkama forma (per sąsają)?

Koks yra rėmėjo domeno tipas (What is the domain type of the sponsor)?

Ar rėmėjas bando ką nors parduoti, ar jis remia kokį nors tikslą (advocate a cause)?

(Pardavimas ar rėmimas savaime nėra neigiami bruožai, bet tokio pobūdžio veikla turėtų būti aiškiai pristatoma).

Šioje ištraukoje matome, kaip naudojami socialinės epistemologijos matmenys: rėmėjo domeno tipas kai ką pasako apie tai, ar darbas yra nepriklausomas, pavyzdžiui, informacija iš švietimo domenų (.edu ar ac.uk) turėtų būti autoritetingesnė negu iš neakademinių tipo svetainių. Sykiu pardavimas ir propagavimas – tai tokie visuomeniniai reiškiniai, kurie gali paveikti šaltinio autoritetingumą. Informacijos specialistai patys turi nusimanyti apie potencialius šališkumo šaltinius.

Epistemologijos aktualumas informacijos mokslo tyrimams ir studijoms

Jeigu suprantame epistemologijos aktualumą ir santykį su informacijos darbu, tai jos aktualumas mokslo tyrimui ir studijoms tampa gana akivaizdus.

Informacijos mokslo tyrėjui reikia turėti tam tikrą (ypatingą) epistemologinį požiūrį – sistemą, į kurią įeitų atliekami tyrimai, nuorodos į tam tikrą mokslinę bendriją, kurioje tyrėjas jaustųsi suprstas, atskaitos tašką, kuris leistų ir pačiam tyrinėtojų, ir kitiems nustatyti jo(s) atliekamų tyrimų prigimtį ir giminingus arba potencialiai tinkamus kitų tyrėjų darbus. Mokslinis tyrimas be epistemologinės po-

zicijos neįsivaizduojamas. Gali būti, kad tyrėjas pats sąmoningai neišsiaiškino, kokia ta pozicija turėtų būti, tačiau iš to, kaip atliekamas tyrimas, jo epistemologinė pozicija bus aiški kitiems mokslininkams.

Jei duomenims rinkti mokslininkas naudoja didelio masto apklausas, kurių duomenis analizuoja statistiškai, ar bibliometrijoje sukaupia nuorodas ar panaudos duomenis, tai jo darbo pagrindas yra empirizmo epistemologija, nes ji(s) aiškiai mano, kad duomenys tam tikru mastu yra už jų esančio realaus pasaulio kiekybinis atspindys.

Antra vertus, tokia pozicija bus visiškai nepriimtina socialiniam konstruktyvistui, savo darbe taikančiam išplėstinius nestruktūruotus arba pusiau struktūruotus interviu ir siekiančiam užrašyti, kaip respondentai suvokia tiriamus reiškinius ir kokias prasmes jie priskiria tų reiškinių sudėtinėms dalims. Jis vadovausis konstruktyvizmo epistemologija.

Ar svarbu gautųjų rezultatų požiūriu, kokia epistemologinė pozicija buvo taikoma? Na, įvairios grupės tikriausiai amžinai gali ginčytis, kieno „tikrovės“ supratimas yra teisingas. Konstruktyvistai teigs, kad įvykiai, veiklos ir t. t. konstruojamos socialiai, o empirikai atsakys, kad net jei šie įvykiai socialiai sukonstruoti, jų atsiradimą ir reguliarumą, taip pat jų kompoziciją ir poveikį galima išmatuoti. Didžiausi protai retai sutaria šiuo klausimu, o mintis, kad pasaulis ir jo turinys gali būti tuo pat metu ir „tikras“, ir išmatuojamas, daugeliui atrodo neįsivaizduojama. Konstruojami dirbtiniai barjerai tarp įvairių pažinimo būdų ir, be abejo, tai daroma socialiai.

Tad galima daryti išvadą, kad epistemologinė pozicija mokslo tyrime ne tik būtina, bet ir neišvengiama. Aš taip pat nemanau, kad labai svarbu, kurią epistemologinę poziciją jūs pasirinksite, jei tik žinote, kokia ji yra, ir priimate tas „žaidimo taisykles“, kurių reikalauja pasirinktoji pozicija. Turint galvoje epistemologijų sklaidą, jūs visada rasite panašiai mąstančių tyrinėtojų.

Jei toliau pereisime nuo mokslinio tyrimo prie mokymo, kyla klausimas: kaip pateikti epistemologijų problemą studentams, rengiamiems informacijos pasaulio darbui? Į šį klausimą galimi du atsakymai: vienas skiriamas tiems studentams, kurie ketina dirbti praktiškai, kitas – tiems, kurie nori siekti mokslininko karjeros ir daktaro laipsnio.

Pirmajai grupei, be abejo, reikia išmanyti epistemologijos problemas: visų pirma, jos yra aktualios tyrimo metodų studijoms, o šios būtinos visiems studentams; antra, jų darbui bibliotekose ir informacijos tarnybose. Epistemologija aktuali tyrimo metodų studijoms, nes padeda suprasti, kaip skirtingos epistemologinės pozicijos lemia problemų pasirinkimą ir tyrimo rezultatų pateikimą. O tai svarbu prakti-

nei veiklai, nes leidžia kritiškai apžvelgti informacijos mokslo tyrimus ir įvertinti jų naudingumą praktikai. Epistemologinis „peizažas“ taip pat aktualus tuo, kad nors praktikai gali būti (kaip anksčiau minėta) kurios nors vienos epistemologinės pozicijos šalininkai, jie turi išmanyti ir gebėti nustatyti skirtumus, svarbius a) informacijos ieškotojo koordinatėms šiame „peizaže“ nustatyti ir b) informacijos vartotojo epistemologinei pozicijai tinkamiems informacijos ištekliams parinkti (taip pat rekomenduoti tuos išteklius, kurie atskleidžia vartotojo sprendžiamą problemą iš visiškai priešingos perspektyvos).

Doktorantams, kurie ketina siekti dėstytojo ir mokslininko karjeros, svarbu išplėtoti pirmąją situaciją (aktualumą tyrimo metodų studijoms). Epistemologijos studijos juos supažindina su įvairiausiomis galimybėmis ir padeda vertinti mokslinio tyrimo medžiagą, tačiau taip pat leidžia susirasti asmenišką epistemologinę poziciją.

Kaip tik ieškant tos asmeniškios epistemologinės pozicijos būtina suvokti akademinio vadovo vaidmenį auginant studento mokslinę potenciją. Sakyčiau, kad mokytojas turėtų būti taip pat „epistemologiškai aklas“ kaip ir informacijos darbuotojas praktikas ir dėl tos pačios priežasties: kiekvienas tyrėjas privalo ieškoti epistemologinės pozicijos savaip. Žinoma, doktorantai neišvengiamai jaus jų aplinkoje vykdomo mokslinio darbo, savo mokytojų mokslinių, metodologinių ir metodinių nuostatų įtaką pasirenkamiems mokslinio tyrimo metodams. Tačiau, mano giliu įsitikinimu, doktorantai turėtų išsiugdyti kompetenciją ir gebėjimą taikyti įvairius mokslinio tyrimo metodus, o tai reikalauja ryžto susipažinti su skirtingomis epistemologinėmis pozicijomis. Esu įsitikinęs, kad studentai neturėtų būti mokomi tik mokslinėje įstaigoje vyraujančios epistemologijos: visi studentai privalo suprasti skirtingų epistemologijų reikšmę mokslinio tyrimo metodams, jiems reikia įsisavinti statistikos metodus tiek, kad galėtų atlikti daugiavariantę analizę, o gebėjimas naudoti tokius interpretacinius metodus kaip turinio analizė arba faktais pagrįsta teorija (grounded theory) siejamas su interviu duomenų analize. Jie turi išmokti dirbti ir su *SPSS*, ir su *Atlas/Ti* ar kita kokybinės analizės programa.

Taip pat akivaizdu, kad epistemologija reikšminga ir teorijai testuoti, ir jai plėtoti: jei formuluojame priežasties ir pasekmės santykių tarp kintamųjų hipotezes, tai neišvengiamai laikomės empirizmo pozicijos.

Be abejo, tai kelia ypatingus reikalavimus universitetų informacijos mokslo padaliniams, nes juose gali ir neatsirasti žmonių, išmanančių ar įpratusių taikyti vieną ar kitą mokslinio tyrimo metodą. Jie gal geriau supranta statistinę, o ne kokybinę analizę arba atvirkščiai. Tokiais atvejais rekalinga išorinė pagalba ir, pavyzdžiui, gali atsitikti, kad studentai studijuos statistinių metodų kursą eksperimentinės psicholo-

gijos katedroje ar kokybinės analizės kursą pedagogikos tyrimų padalinyje, kur įprasta taikyti konstruktyvistines teorijas ir metodus.

Išvados

„Epistemologija“ – tai filosofijos tema, padedanti mums suprasti, kaip žmonės plėtoja „žinias“ ir kaip formuojasi mūsų įsitikinimai apie tai, kas yra teisingas pasaulio supratimas. Joks mokslininkas negali dirbti mokslinio darbo be epistemologinio pagrindo, ant kurio stato visas kitas mokslinio tyrimo struktūras. Todėl visiškai teisėta atsakyti į klausimą, kurį, kaip aš įsivaizduoju, jūs norėtumėte paklausti: „Na, tai kokia gi, profesoriau Wilsonai, yra jūsų epistemologija?“ Taiklus klausimas!

Tačiau į jį ne taip lengva atsakyti. Bet aš pasistengsiu tai padaryti. Iš esmės manau, kad esu empirikas: kitaip sakant, esu tos nuomonės, kad fiziniame pasaulyje egzistuoja objektyvūs reiškiniai: šitas mikrofonas, šitas pultas, šitas kompiuteris ir tas projektorius, kėdės, ant kurių jūs sėdite, ir lempos kambaryje, be abejonės (bent jau man), yra objektyvūs reiškiniai. Aš galiu juos suskaičiuoti, as galiu juos analizuoti ir kai kuriais atvejais išardyti į atskiras dalis arba vėl surinkti. Už šių sienų yra kiti realūs objektai, paukščiai, augalai ir kiti žmonės (kaip ir šioje auditorijoje). Jus taip pat galima skaičiuoti, stebėti jų įpročius ir elgseną, matuoti aukštį ir svorį, apskaičiuoti, kad vidutinis šiame kambaryje susirinkusių žmonių kūno masės indeksas yra 23,8 (ar koks kitas).

Žinoma, dauguma šių daiktų – kompiuteris, kėdės, pultas, lempos – buvo sukonstruoti tam tikroje socialinėje organizacijoje: fabrike, dirbtuvėje, ateljė, kur žmonės specialiai susirinko, kad sumanytų ir pagamintų šiuos daiktus. Jų sumanymas yra socialiai sukonstruotas, tačiau pats daiktas yra realus, kad ir koks būtų sumanymas, o daugumas daiktų gali būti naudojami tikslams, kuriems visai nebuvo skirti, – prisiminkite liūtų tramdytojus su botagais ir kėdėmis!

Taip pat ir daiktų pavadinimai yra socialinės konstrukcijos. Kartais jos būna formalios, pavyzdžiui, kai augalų sistemintojai susirenka nuspręsti, kaip vadinsis naujos rūšys; kartais neformalios, pavyzdžiui, kai žmonės pradeda vartoti tam tikrus jų pačių sugalvotus augalų pavadinimus. Augalų taksonomijoje žinoma gentis *impatiens*, tačiau šie augalai įvairiuose pasaulio kraštuose žinomi kaip sprigės, *Busy Lizzy*, *belenes*, *chinos*, *gachupina*, *alegria da casa*, *Maria-sem-vergonha* ir dar kitaip. Taigi pasaulis socialiai apibrėžtas, tačiau šie socialiniai apibrėžimai nereiškia, kad daiktai realiai neegzistuoja už juos apibrėžiančios kultūros ribų.

Taip pat aišku, kad socialiai konstruojami socialiniai santykiai: šeima, bendramžių grupė, bendramokslų klasė, futbolo komanda. Santykiai tarp šioms grupėms

priklausančių narių taip pat socialiai konstruojami ir skirtingiems žmonėms turi skirtingą reikšmę. Tačiau šias socialines konstrukcijas galime tyrinėti empiriškai: jei žinome elgsenos variantus grupėje arba tos pačios rūšies grupėse, išikūrusiose skirtingose vietose, tai galime nagrinėti tos elgsenos dėsningumą ar netipiškumą. Vaikai skaito: jie skaito kai ką pagal mokytojų nurodymus; keičiasi tarpusavyje mintimis, ką reikėtų perskaityti; atranda knygas patys naršydami bibliotekos knygų lentynas. Skaitymas – tai socialiai sukonstruota veikla, bet tai neužkerta kelio surinkti informaciją, sakykim, iš tūkstančio vaikų apie tai, ką jie skaito šiuo metu, kodėl jie pasirinko būtent tą knygą, kas jiems joje patinka ir t. t. Taip atliksime empirinį tyrimą, kuris atskleis, ką tuo momentu vaikai labiausiai skaito, kaip jie išigyja knygas ir kas skaitomoje istorijoje jiems teikia malonumo. Jei galime išlaikyti tą vaikų grupę ir grįžti pas juos kasmet, tai atliksime ilgalaikį tyrimą, kuris atskleis, kaip skaitymo įpročiai keičiasi vaikams augant, kokios temos teikia nuolatinį pasitenkinimą, kas lieka vaikystės praeityje, kai pereinama į paauglystės amžių.

Kitaip sakant, esu įsitikinęs, kad jei užtektinai žinome apie tai, ką norime žinoti, galime tirti reiškinį empiriškai. Tačiau tuo pat metu apibrėžčiau save kaip fenomenologą, o fenomenologija yra socialinio konstruktyvizmo ištakos. Apibrėžiu save taip, nes taip pat manau, kad, norėdami giliai suprasti socialinius reiškinius ir socialinius veikėjus, turime ieškoti, kaip kuriamos prasmės socialinėse aplinkose ir kaip jas kuria individai, mąstantys apie pasaulį. Kad tą suprastume, būtina bendrauti su žmonėmis: imti išsamius interviu ir bandyti atskleisti, kaip jie suvokia įvykius ir reiškinius, kokią jiems skiria svarbą, kaip supranta problemų šaltinius ir kaip jas sprendžia.

Aš laikausi šių dviejų, iš pirmo žvilgsnio prieštaringų žiūrų, nes norint daryti empirinius tyrimus reikalingas gilus tiriamų reiškinų supratimas, kurį gali suteikti interpretaciniai metodai.

Žinoma, studentams sunkiausia suprasti, kad nėra vienos *teisingos* epistemologinės pozicijos viskam, nėra vieno absoliučiai teisingo kelio į tiesą. Netgi fizikos teiginiai – tai tik tam tikram laikui galiojančios išvados. Jokia teorija nėra absoliučiai teisinga visada, ji egzistuoja tik kaip darbinių idėjų kompleksas, laukiantis *paneigimo*. Kai kurios teorijos įsitvirtina keliems šimtmečiams, kol jas aukštyn kojom apverčia nauji atradimai, kai kurios egzistuoja labai trumpai – vyrauja kelerius metus ir dingsta.

Jei tai vyksta fizikoje, kur galime tyrinėti subatominių materijos struktūrų lygmenį, tai kodėl tai neturėtų vykti socialiniuose moksluose, kuriems priklausome? Juk mūsų tiriami reiškiniai nuolat kinta dėl to, kad kinta su jais susijusi žmonių elgsena, situacijos politika, ekonomika ir technologinės priemonės.

Baikime linksmesne gaida.

Pirmiausia apie epistemologijos pavojus:

Descartes'as sėdi bare ir geria. Barmenas klausia, ar nenorėtų dar išgerti. „Nemana“, atsako jis ir dingsta logikos plūpsnyje.

Antra, to paties reiškinių epistemologinių aiškinimų palyginimas:

Inžinierius, eksperimentinės fizikos tyrėjas, fizikas teoretikas ir filosofas pėsčiomis keliauja per Škotijos kalvas. Užlipę į vienos kalvos viršūnę ant kitos kalvos jie pamato juodą avį. Inžinierius sako: „Tik pamanykit, avys Škotijoje juodos.“ „Na, sakykim, *kai kurios* avys Škotijoje juodos“, – pastebi eksperimentinės fizikos tyrėjas. Fizikas teoretikas šiek tiek pamąstęs atsiliepia: „Na, bent jau viena avis Škotijoje yra juoda.“ „Mažų mažiausia iš vienos pusės“, – įsiterpia filosofas.

Iš anglų kalbos vertė Elena Macevičiūtė

Įteikta 2007 m. birželio mėn.

NUORODOS

1. ALEQANDER, J.E.; and TATE, M. A. *Web wisdom: how to evaluate and create information quality on the Web*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1999. xv, 156 p.
2. EGAN, M. E., and SHERA, J. H. (1952). Foundations of a theory of bibliography. *Library Quarterly*, 1952, vol. 22, no. 2, p. 125–137.
3. FOSKETT, D. J. *The creed of the librarian: no politics, no religion, no morals*. London: Library Association, 1962. 13 p.
4. FURNER, J. “A brilliant mind”: Margaret Egan and social epistemology. *Library Trends*, 2004, vol. 52, no. 4, p. 792–8095. HJØRLAND, B. *Information seeking and subject representation*. Westport, CT: Greenwood Press, 1997. 213 p.
5. HJØRLAND, B. *Information seeking and subjekt representation*. Westport, CT: Greenwood Press, 1997. 213 p.
6. HJØRLAND, B. Epistemology and the socio-cognitive perspective in information science. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 2002, vol. 53, no. 4, p. 257–270.
7. HJØRLAND, B. Epistemologies. Iš HJØRLAND, B. and NICOLAISEN, J. (eds.). *The epistemological lifeboat*. Kopenhagen: Danmarks Biblioteksskole, 2005 [žiūrėta 2006 m. liepos 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.db.dk/jni/lifeboat/info.asp?subjectid=76>>
8. McINERNEY, C. & BIRD, N. Assessing Website quality in context: retrieving information about genetically modified food on the Web. *Information Research*, 2004, vol. 10, no. 2, paper 213 [žiūrėta 2007 m. birželio 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://InformationR.net/ir/10-2/paper213.html>>
9. Margaret Elizabeth Egan. Iš *Wikipedia: the free encyclopedia*. 2006 [žiūrėta 2007 m. birželio 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://en.wikipedia.org/wiki/Margaret_Elizabeth_Egan>
10. ROBINS, R.W.; GOSLING, S.D.; and CRAIK, K.H. An empirical analysis of trends in psychology. *American Psychologist*, 1999, vol. 54, no. 2, p. 117–128.

THE EPISTEMOLOGICAL DIMENSION OF INFORMATION SCIENCE AND ITS IMPACT ON LIBRARY AND ARCHIVAL EDUCATION

TOM WILSON

Abstract

Epistemology is the study of the possibility and nature of human knowledge and, as agencies that are concerned with the records of that knowledge, now in both electronic and paper media it seems reasonable to explore the epistemology of library and information work and education for the information occupations. It is clear that, whatever our understanding of the way in which knowledge is created among humans, the records of that knowledge have some 'real' existence – knowledge, that is, what is in the intellectual apparatus of the individual (or 'between two ears' as Drucker puts it) may be socially constructed, but what can be recorded of that knowledge, that is, what we otherwise call 'information', takes a 'real' form. The 'real' form may be difficult to see, as in the case of the symbols cut by a laser on a CD-ROM, or the bits recorded on a hard disc, but they are there. This paper will consider the consequences of a realist epistemology for library and archival science and for education in these fields.

INFORMACIJOS MOKSLO EPISTEMOLOGINIS VAIDMUO IR JO POVEIKIS BIBLIOTEKININKYSTĖS IR ARCHYVISTIKOS STUDIJOMS

TOM WILSON

Santrauka

Epistemologija – tai žmogaus pažinimo, žinių galimybių ir prigimties tyrimas. Kadangi bibliotekos ir informacijos įstaigos – tai organizacijos, kurios rūpinasi tokių žinių įrašais (šiais laikais ir skaitmeniniais, ir spausdintais), tai verta išnagrinėti bibliotekų ir informacijos darbo epistemologiją, jos įtaką bibliotekininkystės ir informacijos studijoms. Aišku, kad nepriklausomai nuo to, kaip suprantame žmogaus kuriamų žinių procesą, tų žinių įrašai tam tikra prasme egzistuoja „tikrovėje“. Žinios, t. y. individo intelekto mechanizmas (ar, pasak Druckerio, tai, „kas yra tarp dviejų ausų“), gali būti konstruojamos socialiai, tačiau tai, ką iš tų žinių užrašome, o tiksliau, ką vadiname „informacija“, įgyja „realią“ formą. „Realioji“ forma gali būti nematoma (pavyzdžiui, lazeriu įrėžti ženklai kompaktinėje plokštelėje ar standžiajame diske įrašyti bitai), tačiau ji yra. Šiame straipsnyje aptariamos realistinės epistemologijos pasekmės bibliotekų ir archyvų veiklai ir mokslui, poveikis šių sričių studijoms.